

Ніколаєнко Валентина,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української літератури
Запорізький національний університет

ДИХОТОМІЯ «СВІЙ – ЧУЖИЙ» У РОМАНІ І. РОЗДОБУДЬКО «ВОНА: ШОСТІ ДВЕРІ» КРІЗЬ ПРИЗМУ ІСТОРІОСОФІЇ

На прикладі роману І. Роздобудько «Вона: Шості двері» в статті аналізується опозиція «свій – чужий» як один із аспектів реалізації історіософської концепції авторки. Зокрема, досліджується протиставлення уявного та реального світів. Перший із яких є втіленням чужого, неприйняттого й ворожого для героїні простору, другий – уособленням свого, безпечного.

***Ключові слова:** історіософія, дихотомія, архетип, простір, модель світу, реальний світ, ірреальний світ.*

Dychotomy “own–alien” in the novel “She: The Sixth Door” by I. Rozdobudko in the historiosophical aspect.

On the example of the novel by I. Rozdobudko "She: The Sixth Door", the article analyzes the opposition "own-alien" as one of the aspects of the implementation of the historiosophical concept of the author. In particular, is explored the contrast between imaginary and real worlds. The first of them is an incarnation of alien, unacceptable and hostile space, and the second – the personification of safety and comfort.

***Key words:** historiosophy, dichotomy, archetype, space, model of the world, the real world, the unreal world.*

Одним зі складників художньої системи І. Роздобудько є історіософський синтез, зумовлений потужним морально-етичним, гуманістичним потенціалом її творчості, яка звернена до аналізу актуальних екзистенційно-антропологічних проблем.

На особливу увагу в цьому контексті заслуговує роман «Вона: Шості Двері», у центрі якого таємниця людського життя з його почуттями, переживаннями, роздумами, настроєвістю, внутрішнім світом особистості.

Необхідність аналізу вищезгаданого твору письменниці в контексті історіософії є актуальною й науково продуктивною темою, такою, що цілком

співвідноситься з розвитком сучасної української філологічної науки, адже тенденції звернення доісторіософії в літературно-художньому дискурсі на часі.

Незважаючи на велику увагу до творчості письменниці (К. Владимірова, Н. Герасименко, Ю. Джугастрянська, Т. Дігай, Є. Поветкіна, О. Приходченко та ін.), порушена проблема ще не знайшла ґрунтовного наукового осмислення. Тож метою дослідження є аналіз дихотомії «свій – чужий» крізь призму історіософії, відбиття її характерних ознак у структурній тканині твору. Задекларований аспект рецепції романів І. Роздобудько може мати продовження в студіях, присвячених з'ясуванню історіософських рис творчості авторки загалом чи з'ясуванні параметрів освоєння художньої дійсності в літературі на основі світоглядно-філософських тенденцій кордоцентризму й історіософії.

Архаїчна модель світу, у якій освоєний і адаптований людиною простір (йдеться про культурологічну точку зору), сприймався як «свій», а віддалений автоматично перетворювався на опозиційну пару «чужий», лежить в основі поняття «чужина». Чужина сприймалася й трактувалася як інакшість, що існувала за межами освоєного простору. Проте з часом чужина набула формату не лише матеріально окресленого, а й часового виміру, що виходить за межі певного покоління.

Критичної точки напруги проблема «чужини» набуває на стику культур: людина, потрапивши в чужорідне середовище, інтенсивно самоідентифікується у ньому, що призводить до відчуження іншого. Пізнання, сприйняття, осмислення, осягнення чужини як незнаного і незнайомого соціокультурологічного світу є *«герменевтичним процесом збирання світу в слово»* [див.: Гадамер 2001 : 13]. Сприйняття й спостереження чужинців можуть бути різними: важливими, влучними, оригінальними, об'єктивними чи банальними, помилковими, суб'єктивними тощо. Але якщо враження іноземців знаходять своє втілення в літературних текстах, то, зазвичай, вимагають тлумачень чи навіть декодувань. Інколи культурна контroversія «свого –

чужого» є наслідком нездатності індивідуума досягнути й сприйняти полісемантичність культури іншої нації, її несхожість із рідною.

Під чужиною, зазвичай, розуміють простір, який знаходиться за межами своєї культури, він є дивним, незвіданим, дискомфортним, зловісним, хоч останнє може трансформуватись у свою протилежність і стати ідеалізовано-бажаним. У реальності «своє і чуже» становить динамічний взаємоперехідний процес. Колишня чужина може бути визнана своєю, а своє піддаватися випробуванню відчуженням, що настає з багатьох причин. Людина культури має здатність перетворювати «чуже» на «своє», не лише критично долаючи або некритично сприймаючи, а й надаючи йому універсального тлумачення, що виразно демонструє І. Роздобудько у своїх творах.

Життя Анни-Марії, головної героїні роману «Вона: Шості двері», сповнене трагедій і випробувань: у шість років її покинула мама, поруч завжди п'яний батько, якому немає діла до дочки, і байдужа мачуха та жорстокий зведений брат; Миколка – друг дитинства – гине під колесами авто, переживає розлучення, підлість подружки; закоханий у неї син подружки Ларіон помирає від передозування наркотиками, кар'єра і гроші, не приносять ні такого бажаного щастя, ні успіху. Але ця пересічна жінка має одну надзвичайну здатність – потрапляти в уявний світ. Одного разу, будучи дитям, вона намалювала двері на стіні, через які їй вдалося увійти в новий незвіданий світ. Відтоді *«В найскладніші миті життя вона малювала на стіні двері й проживала ще одне коло реальності...»* [Роздобудько 2007 : 2].

Протиставлення реального та уявного світів у романі І. Роздобудько «Вона: Шості двері» окреслює опозицію «свій – чужий». Реальний вимір є втіленням чужого, неприйняттого й врешті ворожого для героїні простору, уявний – це уособлення свого, безпечного.

Чужий простір у романі пов'язаний із образами дому, родини, міста.

Дім як один із базових архетипних образів-концептів є, як відомо, результатом фізичної і розумової діяльності людини. Людина, будучи істотою тілесною, визначає просторові межі свого буття, що сприяє появі культурних

корелянтів, які культивують рецепцію простору в її світоглядних координатах. Тому є підстави стверджувати: простір набуває певних ознак і вимірів, якими людина його маркує. *«У просторовій семіотиці дім є найпершим репрезентантом «середини світу», за межами якого розпочинається хаос. Його слід розглядати у контексті вітальності, з амбівалентними ознаками мортальності та імортальності, аліментарності, табуованої агресивності та інформативності»*, – зазначає С. Кочерга [Кочерга].

Тепло і любов – основні терени дому.

Тепло є маркером не тільки реального комфорту зони існування, а й онтологічного, об'єднуючи мешканців дому *«енергією єднання... у домочадців»* [Тесля 1997 : 62]. Його джерело – вогнище – на символічному рівні сприймається як сонце, що зігріває стосунки людей. Якщо сонце меркне, вогнище в процесі трансформації набуває нових викривлених форм [див. Тесля 1997 : 62], що призводить до руйнування усталених понять дому, роду й появи «псевдодому» / «антидому»: *«Рідний дім» перетвориться на «псевдодім»: «дім-фортецю», «дім-в'язницю», «дім-чашу», «дім скорботи» (божівільню), «казенний дім», «дім-вокзал», «дім-лаву» й, нарешті, «вічний дім» (труну)»* [Стрих 1997 : 73].

Любов же – маркер духовного і душевного вимірів, які в онтологічному вимірі є фундаментом дому.

Отже, у понятті дому криється проблема, викликана його амбівалентністю, – *«відсутність опори й прагнення до вкорінення, розкиданість і зосередженість, початок єднання й відокремлення»* [Стрих 1997 : 71], яка розкривається крізь призму дихотомії «свій – чужий».

І. Роздобудько в романі «Вона: Шості двері» презентує одну з художніх семіотичних версій модифікації дому з рідного простору в чужий: оселя, де Анна-Марія впродовж перших шести років життя була щасливою, оскільки живою була бабуся, поруч була мама, з часом стає чужою, перетворюється із затишного мікрокосму, на *«смітник із купою порожніх пляшок, на лігвище пораненого звіра, на Содом і Гоморру»* [Роздобудько 2007 : 170]. Відчуття

дискомфорту Анни-Марії в рідному домі посилюється з одруженням батька в друге.

Із приходом мачухи та *«вгодованого рожевощого хлопчика, із гучним голосом і міцними кулаками»* [Роздобудько 2007 : 175] остаточно відбувається розрив Анни-Марії з батьком, родом; дівчина все більше відчувається самотньою, нікому непотрібною й *«бездомною»*; вона страждає морально й фізично: пригноблена Анна-Марія відчувається незатишно (немає ані друзів, ані справжньої люблячої родини), виникає бажання *«ніколи більше не повертатися у свій дім, старий двір...»* [Роздобудько 2007 : 176].

Отже, образ батьківського дому для Анни-Марії – це символ хаосу, що уособлює мініатюрну модель всесвіту, з обов'язковим локусом пошуку вічності та сенсу буття.

Київ, куди згодом переїжджає головна героїня, також стає чужим для неї простором. Образ столиці також постає у фокусі дихотомії *«свій – чужий»* – велична і нища, справжня й штучна, свята і мирська, нечестива й праведна.

Анна-Марія осягає місто поступово: страшний, метушливий і загадковий спочатку Київ згодом стає зрозумілим, відчувається на рівні ейдетики: його пахощі – аромат кави, до якого *«домішується запах акації»* [Роздобудько 2007 : 211], й розпеченого асфальту.

Шлях до завоювання невідомого урбаністичного простору героїня розпочинає студенткою, вона живе в маленькій *«чужій»* найменшій кімнаті й поступово досягає найвищих висот – стає віце-президентом *«Гільдії ресторанів, власницею лівової частки доходів найфешенебельніших ресторанів, клубів і казино міста...»* [Роздобудько 2007 : 233]. Зміни соціального статусу Анни-Марії та набуття нею матеріальних статків авторка ставить у пряму залежність від змін у її психології. Так, якщо на початку свого приїзду до столиці Анна-Марія *«відчуває, що це місто прийняло її»* [Роздобудько 2007 : 211], то з плином часу героїня усвідомлює, що в місті *«вона просто була чужою. Як і тисячі інших приїжджених»* [Роздобудько 2007 : 291]. Трансформації свідомості героїні під впливом

«ворожих» обставин – це беззаперечна ознака міста як живого організму, здатного вступати в діалог із людиною.

Реальний світ у романі існує паралельно зі світом уявним, ірреальним. Для головної героїні саме уявний світ є сакральним, рідним, своїм. Це образ альтернативної реальності, якій Анна-Марія надає перевагу над дійсністю за притаманну їй духовну свободу, котрої бракує жінці в житті. В ірреальному світі у свідомості героїні постають згадки про минуле чи передчуття майбутнього, триває безперервний діалог із собою та іншими. Реальний, справжній світ із уявним розділений дверима, намальованими героїнею.

Перший досвід малювання дверей і проникнення через них героїня засвоїла в рік. Це була незграбна, але вдала спроба потрапити в інший вимір, яка повторилася через три роки. У чотирирічному віці дивна подорож човником по чарівній річці казковою країною таємничих островів означена потаємними (ще неусвідомленими) бажаннями-мріями: стати якомога швидше дорослою, знайти свою половину й ніколи не відчувати впливу й плину часу.

Утретє таємниче проникнення крізь двері сталося в шість років, коли відбувається перехід від раннього дитинства (3–6 років: формування фізичного, емоційного, інтелектуального потенціалу) до власне дитинства (6–8 років: *«накопичення фізичних, нервово-фізіологічних та інтелектуальних сил»*). Відвідування чарівного королівства Підванії є свідченням цих перехідних процесів, коли рольові ігри стають складнішими. Анна-Марія разом із підданими короля Підвана Першого, своїми ляльками, які перетворилися на принцес, і своїм кавалером стрибунцем стає свідком і учасником холодної війни королівств Підванії та Міжстінії. Це перший, хоч і віртуальний, досвід життя: вміння приймати рішення, брати на себе відповідальність, бути гуманним щодо інших, поважати чужий вибір тощо.

Дізнавшись у день першого в житті призначеного Миколкою побачення про його загибель, дівчина вчергове напівсвідомо намалювала двері.

Мав бути незвичайний день для обох, адже вони зважились на першу спробу дорослих стосунків, які страшна подія обірвала достроково. Прагнути

втечі від жахливої реальності, головна героїня в ірреальному світі потрапляє до мами (яка колись виїхала з чужим чоловіком за кордон) у Париж. Ця подорож-зустріч приносить усвідомлення вчинку матері, того, що мати, як не прикро, стала чужою їй, і що *«Ми всюди лишаємося сам на сам із собою, незалежно від того, де перебуваємо»* [Роздобудько 2007 : 202], а отже, усі життєві перипетії й трагедії, переживаємо самі з собою, незважаючи на чиюсь присутність поруч.

Опинившись в уявному чужому місті напередодні весілля Анна-Марія відчувається сиротливо й некомфортно. Відчуття й візії є проекцією майбутнього головної героїні: самотність у шлюбі, збайдужіння чоловіка до неї, небажання щоразу пізнавати й завойовувати свою кохану й врешті розлучення.

Звістка про смерть через передозування наркотиками закоханого в неї Ларика підштовхує Анну-Марію вкотре потрапити через намальовані нею двері в альтернативну реальність, де вона постає в образі красивої рудої собаки. Віддана своєму господарю руда чотирилапа, як з'ясовується, з часом надокучила йому. Щасливе існування виявилось нетривалим і оманливим, і знову повернення в холодну реальність, бо *«ще нікому не вдавалося вийти за межі СВОЄЇ лінії»* [Роздобудько 2007 : 202].

Остання мандрівка в ірреальність цілком усвідомлена. Це подорож у світ близьких і дорогих, незважаючи ні на що, їй людей: бабусі, мами, друга дитинства Миколки, старого інтелігента-пияка циркача Каліостро й до нестями закоханого в неї Ларика. Найкращі миті життя Анни-Марії промайнули в їхньому оточенні: любові й турботі, у відчутті небайдужості цих людей до неї, потрібності їм. Цих відчуттів завжди бракувало жінці, яка прагнула одного: любові, що завжди повертає додому, бо там на тебе чекають, це найсокровенніший і найважливіший локус сенсу буття. Повернення було важким, болючим, небажаним і вимушеним.

У архетип ній моделі дому І. Роздобудько не випадково виокремлює символ дверей, оскільки це подвійний символ захисту й доступу, один із означників межі, можливості переходу з одного стану в інший, входу в нове життя, ініціації, притулку й захисту. Відчинені двері означають можливість і

звільнення [див. 5]. Головна героїня роману «Вона: Шості двері» в найскрутніші хвилини життя щоразу відчиняє віртуальні двері, за якими шукає душевного притулку й захисту, прагнучи не лише пережити чергову драму життя, звільнитися від важкої моральної ноші, а й пройти своєрідний обряд відродження.

У цьому контексті важливим видається й використання символіки числа шість, яке означає рівновагу й гармонію, вважається досконалим числом у межах десятки ($1+2+3 = 6$, $1*2*3= 6$) й символізує єдність полярних сил [див. 5]. Анна-Марія шість разів відчиняє уявні двері, аби знайти душевну рівновагу й гармонію. Назва твору містить вказівку на порядковий номер дверей – «Вона: Шості двері». Саме шості двері демонструють єдність полярних сил – смерті й народження, коли «...стане початком тоді мій кінець» (Леся Українка): *«Залишалося зробити останній ривок. І вона зробила його, поза своєю волею. Яскраве різке світло полоснуло по очах... Я добре пам'ятаю той день і ту мить, коли з'явилася на світ»* [Роздобудько 2007 : 310].

Отже, одним із аспектів реалізації історіософської концепції І. Роздобудько в романі «Вона: Шості двері» є дихотомія «свій – чужий», яка оприявнюється крізь призму двох світів – реального і уявного. У свою чергу реальний світ виступає чужим простором, а уявний, відповідно, своїм. Історіософія письменниці може бути означена як питома ознака мистецького мислення і світовідчуття авторки. Звернення авторки до ірреальних мотивів спричинено неможливістю відобразити деякі фундаментальні онтологічні потреби сучасної людини за допомогою традиційних засобів.

БІБЛІОГРАФІЯ

Гадамер 2001 – Гадамер Г. Герменевтика і поетика / Г. Гадамер. – Київ : Юніверс, 2001. – 288 с.

Вікові та індивідуальні особливості розвитку. Вікова періодизація [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.google.com/>

Кочерга – Кочерга С. Архетипні мотиви дому і бездомів'я в творчості Лесі Українки [Електронний ресурс] / С. Кочерга. – Режим доступу : dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/2325/1/kocherga.pdf

Роздобудько 2007 – Роздобудько І. Вона : Шості двері / І. Роздобудько // Роздобудько І. Він : Ранковий прибиральник. Вона : Шості двері. – Київ : Нора-Друк, 2007. – С. 131–310.

Словарь символов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.slovarik.kiev.ua/symbol/d/129750.html>

Стрих 1997 – Стрих В. Дом и бездомность / В. Стрих // Ступени. – 1997. – № 10. – С. 70–77.

Тесля 1997 – Тесля С. Дом как привычка и символ повседневной жизни / С. Тесля // Ступени. – 1997. – № 10. – С. 54–70.